

СУЧАСНИЙ ЕТАП ТА НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

CURRENT STAGE AND DIRECTIONS OF MODERNIZATION OF THE INSTITUTE OF EVIDENCE AND EVIDENCE IN THE FIELD OF ECONOMIC PROCEEDINGS

Мисак О.І., старший викладач кафедри бізнесу і права
Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»

Войтенко О.О., студент I курсу магістратури
Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів інституту доказів та доказування у вітчизняному господарському судочинстві. Наголошено, що саме у господарському процесі питання, пов'язані з доказуванням і визначенням кола доказів і засобів доказування, є центральними аспектами доктрини судового процесу. Доказування є ключовим елементом, оскільки воно впливає на обґрунтованість і справедливість судового рішення, особливо в господарських справах, де важлива точність і достовірність фактичних висновків. У господарському процесі особливу увагу приділяють адекватності, достатності і достовірності доказів, оскільки вони безпосередньо впливають на вирішення справи. Це вимагає від суддів чіткого і систематичного аналізу усіх представлених доказів, їх відповідності вимогам закону та їх впливу на справу.

Акцентується що у сучасному правовому середовищі актуальність уніфікації процесуального регулювання, зокрема теорії доказів, виявляється надзвичайно важливою для різних видів судочинства. Це питання стає ключовим у забезпеченні справедливості та ефективності правосуддя. Уніфікація сприяє міжнародній співпраці та взаємодії між судами різних країн. Загальновизнані стандарти щодо припустимості, оцінки та ваги доказів спрощують процес взаємного визнання судових рішень. Проте, потрібно враховувати культурні та правові відмінності між країнами. Однак, уніфікація теорії доказів може бути корисною, важливо зберігати гнучкість для врахування контекстуальних особливостей і традицій судової системи кожної країни і є важливою передумовою для підвищення довіри до правосуддя та забезпечення прав людини на міжнародному рівні. Важливість цих питань підкреслюється необхідністю забезпечення справедливих умов судового процесу і захисту прав усіх учасників, що є ключовим для забезпечення правової впевненості і довіри до судової системи.

У дослідженні також проаналізована важливість етапів доказування у господарському суді, адже значення етапів доказування набуває особливого важливості через специфіку суперечок, які виникають між суб'єктами підприємницької діяльності. Підкреслюється що етапи доказування в господарському суді відіграють критичну роль у забезпеченні справедливості та відповідності правовим нормам. Вірна організація цих етапів дозволяє досягти об'єктивного розгляду справи та прийняття справедливого рішення.

Натомість правильне розуміння, тлумачення і застосування норм, які регулюють докази і доказування, є невід'ємною умовою для забезпечення справедливості і відповідності судових рішень закону. Це включає у себе не лише процес прийняття доказів, а й їхнє дослідження, оцінку та інтерпретацію у контексті конкретної справи. Такий підхід допомагає забезпечити правову впевненість, яка є критично важливою для довіри до судової системи і захисту прав усіх учасників господарських процесів в Україні.

Ключові слова: господарське судочинство, господарський процес, докази, доказування, етапи судового доказування, належність і допустимість доказів, уніфікація.

The article is devoted to the study of problematic aspects of the institution of evidence and proof in domestic economic proceedings. It is emphasized that it is in the economic process that issues related to proof and determining the range of evidence and means of proof are central aspects of the doctrine of the judicial process. Evidence is a key element as it affects the validity and fairness of a court decision, especially in commercial cases where the accuracy and reliability of factual findings is important.

In the economic process, special attention is paid to the adequacy, sufficiency and reliability of evidence, since they have a direct impact on the resolution of the case. This requires judges to clearly and systematically analyze all evidence presented, its compliance with the requirements of the law and its impact on the case.

Attention is focused on the fact that in everyday legal practice the unification of procedural regulation and the presence of theories of proof are relevant, which is important for various types of judicial proceedings. This unification remains a key factor in ensuring fair and effective justice. Unification of international meetings and interactions between courts of different countries. State-of-the-art standards for such accessibility, assessments, and your documents expedite the pre-litigation process. However, the unification of the theory of evidence can be useful, it is important to maintain flexibility to take into account the contextual characteristics and traditions of each country's judicial system and is an important prerequisite for increasing confidence in justice and ensuring human rights at the international level. The importance of these issues is underscored by the need to ensure fair trial conditions and protect the rights of all participants, which is key to ensuring legal certainty and trust in the judicial system.

The study also analyzed the importance of the stages of proof in a commercial court, because the importance of the stages of proof is of particular importance due to the specifics of disputes that arise between business entities. It is emphasized that the stages of proof in a commercial court play a critical role in ensuring fairness and compliance with legal norms. The correct organization of these stages allows us to achieve an objective consideration of the case and make a fair decision.

However, correct understanding, interpretation and application of the rules governing evidence are essential to ensuring that judicial decisions are fair and comply with the law. This includes not only the process of accepting evidence, but also examining, evaluating and interpreting it in the context of a particular case. This approach helps provide legal certainty, which is critical for trust in the judicial system and protection of the rights of all participants in business processes in Ukraine.

Key words: economic proceedings, economic process, evidence, proof, stages of judicial proof, accessory and admissibility of evidence, unification.

Постановка проблеми. Військова агресія Російської Федерації (далі – рф), проти України, негативно вплинула й на діяльність суб'єктів господарювання різних форм власності та призвела до певних наслідків, зокрема, у формі припинення діяльності суб'єктів господарювання, неможливості припинити діяльність суб'єкта господарю-

вання, банкрутства, тощо. Також певні складнощі виникли у питанні позовів до рф у порядку господарського судочинства, адже Господарсько-процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) [1] не містить норми де передбачено державу, чи іноземну державу, як учасника процесу. Тож господарські суди залишали такі позови

без руху, й лише 6.11.2023 року Касаційного Господарського Суду Верховного Суду у своїй постанові, по справі № 910/5699/23, скасував попередні рішення, зазначивши, що допущені судами процесуальні порушення, призвели до безпідставного повернення місцевим судом позовної заяви та до постановлення цим судом незаконної ухвали у цій справі [2]. Суд наголосив на необхідності уникати занадто формального підходу до вимог, що передбачені законом. Він підкреслив, що доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним. [2].

Інше нагальне питання для Української держави – це вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС), адже з 23 червня 2022 року, Україна є кандидатом до ЄС. Наразі, розпочався офіційний етап переговорів про вступ до ЄС, тож необхідно зважати на те, що адаптивні процеси мають охопити всі галузі вітчизняного законодавства. Це передбачає продовження реформування господарсько-процесуальної нормативно-правової бази. Зауважимо, що протягом значного часу обговорюється питання реформування господарського судочинства, зокрема в контексті діючого ГПК України [1], який у деяких питаннях, уже не відповідає вимогам часу, а роз'яснення Вищого господарського суду України, постанови Касаційного Господарського Суду Верховного Суду, пленумів Верховного суду України частково вирішують проблеми матеріального і процесуального права, проте на рівні законів залишається необхідність вдосконалення, зокрема, це стосується процесу доказування. У господарському процесі, феномен доказування та проблеми визначення кола доказів і засобів доказування є одним із центральних аспектів доктрини. Нагальний інтерес складають питання, пов'язані з процесом збору, надання, дослідження доказів та визначення кола засобів доказування, які набувають надзвичайної ваги у конкретних судових спорах.

Стан дослідження. Дослідження у галузі інституту доказів та доказування в Україні привертало увагу численних вчених-процесуалістів, таких як В.В. Бабенко, Т.В. Васильченко, С.В. Васильєв, Л.Є. Гузь, Т.М. Кучер, А.А. Манжула, Л.М. Ніколенко, В.Т. Нор, Т.В. Степанова, В.І. Тертишніков, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан. Вони активно досліджували теоретичні та практичні аспекти цього інституту, спрямовані на вдосконалення процедур судового доказування. Незважаючи на значний прогрес у цій царині, деякі спірні питання залишаються невирішеними, а досягнення консенсусу у важливих аспектах виявляється актуальним і по сьогодні.

Мета статті полягає у з'ясуванні розуміння правової природи, поняття та предмету доказування в господарському процесі, а також особливостей використання доказів що є ключовими аспектами для забезпечення ефективного функціонування судової системи з формулюванням пропозицій щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Норми які врегульовують сутність доказів та доказування є ключовим правовим інститутом нинішнього українського господарського процесу. Тож правильне розуміння, тлумачення та застосування цих норм на всіх стадіях судочинства є невід'ємною умовою для належного здійснення правосуддя. Цей припис міститься у статті 84 Господарського процесуального кодексу України, згідно з якою в мотивувальній частині рішення обов'язково повинні бути зазначені зокрема, докази, на підставі яких прийнято рішення [1]. Вивчення такої правової категорії як судово доказування та докази у господарському процесуальному праві, слід починати з розгляду еволюції цих питань, щоб проілюструвати генезу розвитку відповідних цього правового феномену. Судове доказування повинно досліджуватися на основі методології, яка дозволяє його розкрити. При цьому важливо розглядати його не як статичний, а як динамічний процес. Діалектичний підхід дозволяє розглядати право-

вий феномен на різних історичних етапах державотворення, розвитку права та господарського процесуального права [3, с. 65]. Особлива актуальність цієї проблематики проявляється на сучасному етапі реформування правової системи України.

Оскільки право не лише регулює, а й забезпечує захист, людина завжди прагне створити систему вирішення спорів, яка наближається до ідеальної. [3, с. 64]. Дослідження проблематики доказів є однією з ключових складових господарської процесуальної науки. Це пояснюється сутністю і змістом судового процесу, його завданнями, пов'язаними з встановленням відповідних явищ, обставин, фактів, їх аналізом і формулюванням висновків, які впливають з цього аналізу. Ці висновки є основою для формування судового рішення.

Розгляд та дослідження законодавчого масиву що включає ГПК України [1], Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [4], а також інші нормативні акти [5, 6, 7], підтверджує потребу у вдосконаленні норм, що регулюють відносини, пов'язані з доказами та доказуванням у господарському судочинстві. У процесі доказування важливим є визначення таких категорій, як «розсуд суду» та «внутрішнє переконання суду», згідно з якими виключна перевага щодо оцінки доказових фактів належить суду. Проблема доказування наявності причинного зв'язку між неправомірними діями та завданими наслідками, є однією з найбільш складних на практиці. В таких ситуаціях може стати вирішальним «внутрішнє переконання суду», що підтверджується іншими доведеними стороною відомостями, особливо коли через об'єктивні або інші незалежні від сторін обставини важко довести наявність певної умови. Зауважимо, що досліджуючи питання доказів і доказування А.А. Манжула, та А.В. Власов вірно звертають увагу на те, що не всі факти, які є значущими під час розгляду справи, потребують доказування. Згідно зі статтею 35 Господарського процесуального кодексу України, звільняються від доказування обставини, які судом визнані загальновідомими або преюдиціальними. Загальновідомі факти не потребують доказування, оскільки вони відомі широкому колу осіб, включаючи учасників процесу, і мають очевидну вірність. Прикладами таких фактів можуть бути війна, посуха, землетрус і т. д. [8, с. 50].

Однак розвиток досліджень теорій доказування та доказів може впливати на процесуальну науку не менш сприятливим чином за рахунок різноманітних підходів до їх дослідження та подальшого узагальнення досягнень, а також систематизації отриманих результатів. В судовій практиці однією з проблем є визначення суті доказування та його цілей.

Проблематика гармонізації процесуальних інститутів і уніфікації процесуального регулювання, зокрема теорії доказів, є актуальною для різних видів судочинства. Вчені-процесуалісти виокремлюють необхідність створення уніфікованих законодавчих актів, які б сприяли стандартизації та уніфікації правового регулювання. Гармонізація процесуальних інститутів полягає у зведенні до єдиного стандарту або моделі таких ключових аспектів судового процесу, як теорія доказів. Це дозволяє забезпечити консистентність і єдність правових норм у різних галузях судочинства та між різними юрисдикціями. Тяжіння до універсальності судової процедури передбачає створення таких уніфікованих стандартів, які б забезпечували адаптованість і придатність для застосування у різних ситуаціях та на різних рівнях юрисдикції. Це особливо важливо в умовах глобалізації і міжнародного правового співробітництва, коли існують потреби у взаємному визнанні та виконанні судових рішень між різними країнами. Такий підхід є важливим в умовах глобалізації та змін у міжнародній співпраці, оскільки сприяє взаємному визнанню та виконанню судових рішень між різними державами, а також забезпечує високу ефективність правосуддя на

національному рівні [9, с. 13]. Що на нашу думку спряло б правильному застосуванню процесуального законодавства та правосуддю в цілому, як найважливішому правозахисному інструменту й в цілому відповідало б загальним принципам та підходам Європейського судочинства.

Варто також окреслити протилежне бачення, яке зводиться до поділу та розділенню судових та інших формальностей з урахуванням особливостей загальних, господарських та адміністративних судів, а також інших органів та осіб, таких як нотаріуси, чиє завдання пов'язане з застосуванням права [10]. Справедливо зауважити, що нині вітчизняне законодавство у цій сфері тяжіє до диференціації судових та інших процедур процесуального характеру, також це стосується й інших органів та посадових осіб. Для прийняття правосудного рішення у будь-якому господарському спорі потрібно чітко з'ясувати всі фактичні обставини які розкривають реальну суть справи. Цей процес встановлення фактів у справі зазвичай називається доказуванням або процесом доказування [11, с. 148].

Доказова діяльність має за мету встановлення об'єктивної істини щодо обставин і фактів, які мали місце у конкретній справі. Це процес пізнання істини, який завершується досягненням правильного розуміння судом справи, яку він розглядає. Основна мета цієї діяльності полягає в забезпеченні справедливості шляхом точного встановлення фактів і правильного їх інтерпретування в контексті закону. У господарському судочинстві доказова діяльність має специфічні особливості, оскільки справи часто стосуються економічних відносин, договорів, фінансових операцій та інших комерційних аспектів. У цьому контексті важливо не лише зібрати достатній обсяг доказів, але й правильно їх інтерпретувати з точки зору судових норм і правових стандартів. Доказування у суді має свої особливості порівняно з іншими галузями пізнавальної діяльності, наприклад, з науковим пізнанням. Ці особливості впливають зі специфіки об'єкта пізнання в судових процесах і з мети, яку суд ставить перед собою. Доказування у суді відрізняється своєю специфікою від наукового пізнання через акцент на конкретні фактичні обставини і юридичні норми, що регулюють процес встановлення істини для прийняття справедливого рішення.

Пізнавальна діяльність людини охоплює різноманітні області і може мати різні предмети дослідження. Серед них можуть бути як загальні закономірності розвитку природи, суспільства і мислення, так і конкретні явища, предмети, факти і обставини. Пізнання може охоплювати все від універсальних закономірностей природи і суспільства до конкретних фактів і явищ, які становлять основу для наукових, філософських, соціальних і юридичних досліджень. Судове пізнання включає в себе процес встановлення істини шляхом систематичного дослідження обставин справи за законами діалектики, що дозволяє досягти об'єктивного і справедливого рішення [2, с. 68]. У судовому процесі встановлення істини відбувається через дослідження обставин, які мають юридичне значення для конкретної справи. Суд враховує тільки ті факти, які є релевантними для вирішення правового спору між сторонами. Це можуть бути фактичні події, що сталися, документи, свідчення, експертні висновки тощо. Крім того, судове доказування керується процедурними правилами, які регулюють представлення доказів, їх оцінку і використання для формулювання судових висновків. Суд вирішує, які докази є достатніми і достовірними для прийняття рішення.

Істина у судовому засіданні визначається з метою правильного вирішення конкретної справи і виконання завдань, що стоять перед правосуддям. У відміню від наукового дослідження, яке спрямоване на встановлення загальних наукових принципів і законів, судове процесуальне доказування зосереджене на конкретних фактах і обставинах, які мають юридичне значення для вирі-

шення спору між сторонами. У судовому процесі існують особливі засоби і методи дослідження фактів, а також специфічні форми та мови, у яких ця діяльність здійснюється. Це включає такі аспекти, як: процесуальний порядок, спеціальні методи дослідження, строки розгляду справ, процесуальні форми і умови, тощо.

Перш за все, у господарському процесі, який відрізняється певною складністю і специфікою, застосовуються правила доказування, які базуються на використанні законів і форм мислення. Це важливий аспект, що визначає особливості судового процесу у сфері господарських спорів.

У контексті доказування в судовому процесі, мислення суддів або арбітрів повинно бути послідовним і не суперечливим. Це важливе вимога, яка забезпечує правильне і об'єктивне вирішення справи [2, с. 69]. Використання засобів і методів логіки в процесі доказування є ключовим елементом для забезпечення обґрунтованості, послідовності і правомірності у висновках. Це дозволяє досягти об'єктивності і точності в правовому розгляді справ і сприяє відповідності принципам справедливості в судовому процесі [12, с. 243].

Господарський суд застосовує засоби та методи логіки безпосередньо під час дослідження справи, зокрема при збиранні, дослідженні й оцінці доказів, а також при побудові системи доказів за конкретною справою. Це дозволяє забезпечити об'єктивність і справедливість у вирішенні господарських спорів, зокрема шляхом логічного і систематичного аналізу і використання доказів. Процес доказування у юридичному контексті здійснюється у суворій послідовності, яку в теорії доказування називають елементами доказування. Ця послідовність включає кілька ключових етапів, які дозволяють сторонам справи представити свої аргументи і докази, а суду або арбітражному суду зробити об'єктивне рішення. елементи доказування утворюють цілісний процес, що забезпечує справедливість і законність судового рішення.

На початковому етапі судового доказування господарський суд формулює лише можливі судження щодо фактів, що мають значення для спору, але не може їх остаточно підтвердити чи спростувати до моменту представлення і оцінки всіх необхідних доказів. Суд виходить з припущення, що твердження сторін є правдивими, поки не буде доведено інше. На цьому етапі суд приймає судження щодо фактів, але ці судження не є остаточною істиною. Такі судження є важливим етапом у судовому процесі, який відкриває шлях до встановлення об'єктивної істини. Судове рішення базується на об'єктивних доказах і аргументації, яка підтримується законами і правилами процесу. Тут необхідно звернути увагу на статтю 54 ГПК, у якій встановлюється вимога щодо викладення обставин у позовній заяві. Згідно з цією статтею, позивач у позовній заяві повинен чітко визначити обставини, на яких ґрунтуються його позовні вимоги. Наступним елементом доказування є надання інформації осіб про докази, яка визначається як повідомлення осіб, що беруть участь у справі, щодо наявності доказів, які, на їхню думку, необхідно додати до справи для їхнього дослідження і оцінки. Вказівка заінтересованих осіб на докази є важливим елементом судового процесу, спрямованим на забезпечення справедливого вирішення спорів на основі належно досліджених і обґрунтованих доказів. У статтях 54 та 57 ГПК України, встановлюється обов'язок позивача у позовній заяві зазначити докази, що підтверджують його позов, а також додати до позовної заяви документи, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги. [1]. Третім кроком у доказуванні в господарському процесі є процедура подання та збирання доказів. Цей етап включає в себе ряд ключових аспектів, які забезпечують систематичне і об'єктивне збирання доказів для подальшого їх дослідження та оцінки судом. Ці кроки у процедурі збору доказів в господарському процесі спрямо-

вані на забезпечення справедливого судового вирішення спорів і належної захищеності прав сторін. Важливим моментом також є саме подання доказів у судовому процесі є важливою процесуальною дією, яка включає фактичну передачу цих доказів у розпорядження суду. Згідно зі статтею 33 ГПК, докази можуть бути подані сторонами та іншими учасниками судового процесу з метою підтвердження їхніх позицій або спростування протилежних доводів. Збиранням доказів називаються процесуальні дії суду, що спрямовані на поповнення недостатності доказів, що подані заінтересованими особами. спрямованим на забезпечення об'єктивного вирішення спорів на підставі належно досліджених та обґрунтованих фактів. Відповідно до процесуальних норм ГПК, цей процес має бути здійснений відповідно до встановлених вимог і забезпечувати право сторін на ефективний захист їхніх прав і інтересів [1].

Далі, наступним етапом, є дослідження і оцінка доказів. Він включає безпосереднє сприйняття і вивчення суддею на судовому засіданні інформації про факти, які були добуті з передбачених законом засобів доказування. Дослідження і оцінка доказів є ключовим етапом у господарському процесі, оскільки від цього залежить об'єктивність та справедливість судового вирішення. Суд зобов'язаний дотримуватись принципу доказування та враховувати всі аспекти, які впливають на доказову базу справи.

Дослідження доказів полягає у сприйнятті суддями фактичних даних, вивченні процесу формування цих даних, умов зберігання інформації, у виявленні фактів, які впливають на достовірність доказів, у співставленні, порівнянні окремих доказів. Цей етап є критичним для забезпечення справедливості судового рішення і виконується відповідно до вимог господарського процесуального законодавства, яке регулює процедури збирання, допиту та оцінки доказів (ст. 39 ГПК України) [1]. Тобто з наведеного можна зробити висновок, що у господарському процесі суд органічно поєднує два види діяльності: розумову (логічну) і практичну. Ці дві види діяльності взаємодіють у процесі розгляду господарських справ, де суд використовує логічне мислення для аналізу фактів і доказів, а також

практично застосовує ці знання для вирішення конкретних питань, що виникають у судовому процесі. Такий підхід забезпечує об'єктивність і справедливість при вирішенні судових справ в господарському судочинстві.

В Україні процес доказування дійсно пройшов довгостроковий і не вельми простий розвиток. Він є ключовою складовою концепції удосконалення господарського судочинства, яка включає в себе розробку і ухвалення нових процесуальних законів. Судове доказування є одним із основних напрямів реалізації судової реформи в Україні. У рамках цього процесу відбулися значні зміни і модернізація, спрямовані на покращення прозорості, ефективності і справедливості судових вирішень. Нові процесуальні закони впроваджують сучасні стандарти доказової бази, зміцнюють правовий статус доказів та регулюють процедури їх збирання, допиту та оцінки. Особлива увага приділяється забезпеченню високого стандарту логічного мислення та обґрунтованості судових рішень, що ґрунтуються на об'єктивних фактах і законних вимогах. Це сприяє забезпеченню права на справедливий судовий процес для всіх учасників.

Висновки. Новітня модель судового доказування в останні роки показала значний прогрес у напрямку вдосконалення і відповідності міжнародним стандартам. Цей прогрес відображається в реалізації судової реформи та покращенні умов для забезпечення справедливого судочинства. Докази є невід'ємним елементом як у практичній, так і у теоретичній сферах української юридичної науки. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні обґрунтованості судових рішень та важливості правозастосування в цілому. Адекватне використання доказів сприяє не лише правильному розв'язанню справ, а й утвердженню правової доктрини і вдосконаленню юридичної практики. Завдяки цьому підходу українська юстиція здобуває довіру суспільства, забезпечуючи прозорість і справедливість у судовому процесі. Постійне вдосконалення системи судового доказування сприяє інтеграції українського правосуддя до міжнародних норм і стандартів, що є важливим кроком у зміцненні правової державності та розвитку демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
2. Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (актуальна практика) Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 01.11.2023 до 30.11.2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KGS_11_2023.pdf
3. Бабенко В. В. Належність та допустимість доказів в господарському процесі *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. № 5. С. 64–70.
4. Про судоустрій і статус суддів: *Верховна Рада України*; Закон від 07.07.2010 № 2453-VI / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/245317>
5. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»: Закон від № 2147-VIII від 03.10.2017 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс, Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Манжула А.А., Власов А.В. Докази та доказування в господарському процесі під час розгляду справ у сфері господарсько-торгівельної діяльності: новели національної практики №13 (2022) *Наукові записки*. Серія: Право. С. 46–51.
9. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів, 1978. 112 с.
10. Чумак Ю. Я. Докази і доказування у практиці Касаційного господарського суду. 21.06.2021 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Chymak.pdf
11. Васильченко, Т. Новели інституту доказування у господарському судочинстві. *Право України*. 2017. № 9. С. 146–153.
12. Деякі теоретичні та практичні проблеми доказового права в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 233–245.